

Semmân'ın, ondan da sadece Abdullah b. Dînâr'ın rivayet ettiği ve böylece senedin iki yerinde teferrüdün meydana geldiği, "İman yetmiş (veya altmış) küsur özellikten ibarettir" (Buhârî, "İmân", 3; Müslim, "İmân", 58) meâlindeki hadis verilebilir. Bazı âlimler İbn Hacer'in tarihinin aksine, senedin neresinde olursa olsun herhangi bir râvinin kendi üstündeki râviden tek başına rivayet ettiği hadisi ferd-i mutlak saymışlardır. Senedin bir yerinde tek kalan râvinin bir sonraki tabaka için o hadisin yegâne mesnedi olacağı göz önünde bulundurulduğunda bu görüşün ferd-i mutlak terimiyle anlatılmak istenen mânaya daha uygun düştüğü söylenebilir.

Ferd-i Nisbî. Râvinin herhangi bir yönünden tek kalması veya diğerlerinden farklı olması demektir. Bunun en çok görülen şekillerinden biri, hadisi sadece bir şehir veya ülke halkının rivayet etmesidir. Bir şehre yerleşmiş olan râvinin yalnız orada rivayette bulunması sebebiyle ancak o bölgede bilinen ve "Şamlılar'ın hadisi, Hicazlılar'ın hadisi" gibi ifadelerle anılan hadisler ortaya çıkmıştır. Bunlara "efrâdül-büldân" denilir. Bu rivayetlerdeki teferrüd, bir şehir halkının diğer bir şehir halkından duymasıyla olabileceği gibi bir belde mensubunun veya halkının bir kişiden rivayetiyle de meydana gelebilir. Bazı beldelerin ferd rivayetlerinden örnekler veren Hâkim en-Nîsâbü'rî, Hz. Ali'nin Resûlullah adına kurban kestiğine dair hadisin bütün râvilerinin Küfeli olduğunu söylemektedir (*Ma'rîfetü 'ulâmi'l-hadis*, s. 97). Değişik kültür merkezlerinde duyulan hadislerin bu bölgelere göre toplanıp tasnif edilmesiyle meydana gelen hadis mecmualarına "büldâniyye" adı verilmiştir.

Ferd-i nisbînin diğer bir şekli, bir hadisi meşhur bir muhaddisten sadece bir râvinin rivayet etmesidir. Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber'e en büyük günâhın ne olduğunu arka arkaya üç defa sormuş ve ondan sırasıyla şu cevapları almıştır: "Seni yaratan Allah'a ortak koşman, çocuğunu öldürmen, komşunun hanımı ile zina etmendir". Bu hadisi Süf-yân es-Sevrî'den sadece Abdurrahman b. Mehdi rivayet etmiştir (Hâkim, s. 100). Bu hadisin başka isnadları bulunsa bile Süf-yân es-Sevrî'den yalnız bir kişinin rivayet etmesi o rivayetin ferd-i nisbî sayılması için yeterli sebeptir.

Bunlardan başka bir hadisin râvilerinden sadece birinin sika olmasıyla yahut bir râviden yalnız bir râvinin rivayette

bulunmasıyla da ferd-i nisbîlik meydana gelir. Bunların her birinde teferrüd yalnız bir açıdan bulunduğu için hadisin başka rivayetlerinin ve isnadlarının olması onun ferd-i nisbî diye adlandırılmasına engel teşkil etmez.

Teferrüd terimi her zaman râvinin tek kalması anlamında kullanılmamıştır. Bazan bir râvinin rivayetin sened veya metnindeki bir değişiklik, eksiklik ve fazlalık açısından diğer râvilere muhalefeti de teferrüd terimiyle ifade edilmiş ve böyle rivayetlere ferd-i muhâlif adı verilmiştir.

Hadis usulü âlimleri, bir rivayetin ferd özelliği taşımasını onun sağlamlığı açısından mahzurlu görmemişlerdir. Nitekim Buhârî ile Müslim eserlerine 200 kadar ferd ve garîb hadisi almışlar, bazı âlimler de bu rivayetleri *Efrâdû's-Şahîhayn* veya *Garâ'ibü's-Şahîhayn* adıyla bir araya getirmişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki bir hadisin ferd olduğunu söyleyen kimse, o hadisin başka bir tariki ve râvisi bulunmadığını ileri sürmüş olmaktadır. Ancak sahasında ne kadar otorite olursa olsun bir muhaddisin ferd olduğunu iddia ettiği bir hadisin bütün senedlerini bilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı ferd olduğu belirtilen bir haberin başka kaynaklarda değişik senedlerini elde etme ihtimali daima mevcut olduğundan böyle bir iddia her zaman tartışmaya açıktır.

Ferd terimi hadis usulünde sadece hadisin sıfatı olarak değil aynı zamanda bir râvinin başka kimselerde rastlanmayan adının, künye veya lakabının sıfatı olarak da kullanılır; bunlara "ferd mine'l-esmâ, ferd mine'l-künâ, ferd mine'l-el-kâb" denir. Ferd isimlere Enced b. Ücey-yân, ferd künyelere Ebû'l-Ubeydeyn, ferd lakaplara da Sefîne örnek verilebilir.

Ferd hadisleri bir araya toplayan çalışmaların belli başlıları şunlardır: 1. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), *Efrâdû'l-büldân* (Sehâvî, I, 208). Bu eser muhtemelen, onun sadece bir bölgede rivayet edilmiş hadisleri topladığı söylenen ve *et-Teferrüd fi's-sünen* adıyla da anılan kitabıdır. 2. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Mefârid 'an Resûlillâh şallâllâhu 'aleyhi ve sellem*. Kırk beş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri muhtelif konulara dair 114 hadisi ihtiva etmekte olup Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' tarafından yayımlanmıştır (Dâhiye 1405/1985). 3. Dârekutnî, *el-Fevâ'idü'l-efrâd (etrâf)*. Kahire ve Dimaşk'ta nüshaları bulunan eseri (Sezgin, I, 208)

İbnü'l-Kayserânî etrâf tertibine koymuş ve buna *el-Etrâf li'l-efrâd li'd-Dârekutnî* (*Etrâfû'l-garâ'ib ve'l-efrâd*) adını vermiştir (nüshaları için bk. ETRÂF). 4. İbn Şâhîn, *el-Ehâdîşü'l-efrâd* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 90/3). 5. Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Humeyd b. Ruzeyk ed-Dellâl el-Bağdâdî, *el-Efrâdû'l-garâ'ib* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 94, vr. 252-258; ayrıca bk. Sezgin, I, 220). 6. İbn Şâzân el-Bağdâdî, *el-Efrâd* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 37, vr. 79-84; nr. 90, vr. 21-38). Bezzâr'ın *el-Müsne'd*i ile Taberânî'nin *Mu'cem*'lerinde pek çok ferd hadis bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "frd" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1086-1088; Buhârî, "İmân", 3; Müslim, "İmân", 58; Şâfiî, *er-Risâle*, s. 408 vd.; Hâkim, *Ma'rîfetü 'ulâmi'l-hadis*, s. 92-103; Hatîb, *el-Kifâye* (nşr. M. el-Hâfiz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 223-225; İbnü's-Salâh, *'Ulâmü'l-hadis*, Beyrut 1398/1978, s. 41-42; Tibî, *el-Hulâşa ft usûli'l-hadis*, Beyrut 1985, s. 51; İbn Hacer, *Hadîs Istilahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi* (trc. Talât Koçyiğit), Ankara 1971, s. 31-32; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 208, 219-223; Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâ'idü'l-tahdîş* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1353/1935, s. 109; Tâhir el-Cezâirî, *Tevctü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 181; Sezgin, *GAS*, I, 208, 210, 213, 220, 230; Talât Koçyiğit, *Hadîs Istilahları*, Ankara 1980, s. 108-110; Abdullah Aydın, *Hadîs Istilahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 56-57; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 92-95; Robson, "Tradition from Individual", *JSS*, IX (1964), s. 327-340; A. Schaade, "Ferd", *IA*, IV, 554; H. Fleisch, "Fard", *El²* (İng.), II, 789-790.

SELAHADDİN POLAT

FERDİ

(فردی)

(ö. 1121/1709)

Divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin'dir. Arayıcızade lakabıyla da tanınır. Safâî Mustafa Efendi'nin, ilk zamanlarında devlet büyüklerine hizmet ettiğini kaydedtiği Ferdî tahsilinden sonra çeşitli vezirlerle kethüdâlık hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra Mısır'a giderek Kahire'de mukabelecî oldu. Zamanla divan hâceleri zümresine dahil olarak sipah kâtibî ve maliye tezkireciliği yaptı. Nitekim tezkire sahibi Safâî, Ferdî'nin maliye tezkireciliğinde kendisine selef olduğunu bildirir. II. Mustafa'nın saltanatının (1695-1703) sonlarına doğru Sadrazam Râmi Mehmed Paşa'nın meclislerine katılan şair onun iltifat ve teveccüh-

Ferdî'nin
Hikâye-i
Erdeşîr
ve Şâpur adlı
eserinin
ilk sayfası
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
Manzum,
nr. 774, vr. 11^b)

lerine nâil olmuştur. Sâlim ve Safâî tezkirelerinde Ferdî'nin ölüm tarihi 1121 (1709) olarak kaydedilir. Şeyhî ve İsmâîl Belîğ ise bunu 1120 olarak göstermişlerdir.

Şuarâ tezkirelerinde Ferdî sohbet ehli, kabiliyetli ve nazik bir şair olarak değerlendirilmiştir. Kaynaklar, özellikle lugaz söylemede ve tarih düşürmede meşhur bir sanatkar olduğunda birleşirler. Ayrıca şiirlerinde külfetsiz bir söyleyişe sahip bulunduğu ifade edilir. Onun, "Görüp ân-ı ruhun öptüm elin ol şüh-ı fettânın / Dahi yâdımdadır billâh Ferdî çıkmaz ol ânın" beyti kendisinden bahseden kaynaklarda daima anılagelmiştir. Akranları arasında nazik tabiatlı bir şair olarak tanınan Ferdî dostları yanındaki da itibar sahibi idi.

Ferdî'nin *Şâpurnâme* adındaki mesnevisiyle "Esmâü'l-bilâd" adlı kasidesi meşhur olmuştur. *Sâlim Tezkiresi*'nde onun mesnevi tarzında kaleme alınmış başka eserlerinin de bulunduğu haber verilir. *Hikâye-i Erdeşîr ve Şâpur* adıyla da tanınan *Şâpurnâme* 1000 beyit civarında olup divan edebiyatının tek kahramanlı aşk hikâyeleri arasında yer almaktadır. Bu eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları mevcuttur (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1980, vr. 1^b-39^a; İÜ Ktp., TY, nr. 3286; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 774). Adı bazı yerlerde "Esmâü'l-büldân" olarak da geçen "Esmâü'l-bilâd" da (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1047) çeşitli beldeler birtakım özellikleriyle ve kısaca söz konusu edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 9583, vr. 174^b-176^a; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsar*, s. 400-401; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, II, 470; Sâlim, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2407, vr. 176^b-177^a; a.e., İstanbul 1315, s. 525-527; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 337^{a-b}; *Sicill-i Osmânî*, IV, 15; *Osmanlı Müellifleri*, II, 70; *İzâhu'l-meknûn*, II, 37; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 167-168, 265; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 137; a.mlf., "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten* (1967), s. 106.

SABAHATTİN KÜÇÜK

FEREC

(فرج)

el-Melikü'n-Nâsir
Zeynüddîn (Nâsirüddîn)
Ebû's-Seâdât Ferec b. Berkûk
(ö. 815 / 1412)

Memlük sultanı
(1399-1412).

791'de (1389) Kahire'de doğdu. Sultan Berkuk'un büyük oğlu olup babasının çeşitli sıkıntılarla karşılaştığı günlerde doğduğu için kendisine Ferec (ferahlık) adı verildi. Sultan Berkuk ölüm döşeginde iken başta Halife Mütevekkil-Alellah olmak üzere Mısır Başkadısı Sadreddin el-Menâvî eş-Şâfîî, Cemâleddin Yûsuf el-Hanefî, İbn Haldûn el-Mâlikî ve Burhâneddin el-Hanbelî'yi Kal'atül-cebel'e davet ederek oğlu Ferec'e biat etmelerini istedi ve daha önce hazırladığı vasiyetnâmeyle onlara teslim etti. Berkuk'un 15 Şevval 801'de (20 Haziran 1399) ölümü üzerine emîrlar Ayırtmış'ın evinde toplanarak vasiyetnâmeyle uygulamaya karar verdiler ve İstabl-ı Sultânî'ye davet ettikleri Ferec'i "el-Melikü'n-Nâsir" unvanıyla sultan ilan ettiler. Bu şekilde Ferec, Atabegü'l-asâkir Ayırtmış ile Emîr Tağrıberdî'nin himayesinde Memlük tahtına çıkarılmıştır.

Ferec'in tahta çıkması, eskiden beri birbirleriyle rekabet halinde olan emîrlar arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirdi. Başta Emîr Sûdun Tâz olmak üzere Emîr Yeşbeg ve öteki bazı emîrlar Ayırtmış'ın ülke idaresindeki mutlak hâkimiyetini çekemiyorlardı. Sonunda onun Dimaşk nâibi Tenem taraftarı olduğunu ve çeşitli yollarla kendilerini ortadan kaldırmaya çalıştığını ileri sürerek Ferec'in artık vesâyete ihtiyacı kalmadığına dair bir karar çıkardılar ve kadılara tasdik ettirdiler. Ayırtmış ve müşaviri Tağrıberdî Kal'atülcebel'i ele geçirmek istedilerse de mağlûp olarak Suriye'ye kaçtılar. Orada Dimaşk nâibi Tenem

Ağustos 1399'da isyan etti. Ayırtmış Tağrıberdî, Halep ve Hama nâibleriyle birlikte Aralık 1399'da Kahire'ye yürüdü. Bu isyanı bastırmak için Suriye'ye giden Ferec, barış şartlarını kabul etmeyen Tenem'i 18 Mart 1400'de Gazze yakınlarında mağlûp etti. Ayırtmış ve Tağrıberdî Dimaşk'a kaçtılar. Tenem 100 kadar emîrle birlikte yakalandı. Şâban ayında Dimaşk'a giren Ferec Tenem, Ayırtmış ve taraftarlarını katletti; Tağrıberdî'yi ise annesi Şîrin'in aracılığı ile bağışladı.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid bu sırada Elbistan, Malatya ve Dârende gibi Memlük hâkimiyetindeki bazı şehirleri ele geçirmişti (Ağustos 1399). Ferec Dimaşk'ta bulunduğu esnada Yıldırım'a elçi gönderip alınan yerlerin iadesini istedi. Ancak Suriye'de bir süre bekledi; herhangi cevap gelmemesine rağmen savşa cesaret edemeyip Mısır'a döndü.

Yıldırım Bayezid daha sonra Ferec'e elçiler göndererek Timur'a karşı ittifak teklif ettiyse de ülkesi için bunun önemini kavrayamayan Ferec bu teklifi reddetti. Bu sırada Malatya ve Ayıntab'ı zapteden Timur daha sonra güneye indi ve Suriye askerlerini yenilgiye uğratıp Ekim 1400'de Halep'e girdi. Şehri yağmalatarak halkını kılıçtan geçirdi. Burada bir ay kaldıktan sonra Dimaşk üzerine yürüdü. Sultan Ferec de 8 Aralık'ta Gazze'ye geldi. Dimaşk nâibi Tağrıberdî şehrin uzun müddet kendini savunabileceğini söyleyerek sultanın Gazze'de kalmasını ve böylece Timur ordusunu iki ateş arasında bırakmayı tavsiye etti. Ferec ve emîrleri Tağrıberdî'ye güvensizliklerinden dolayı bu teklifi kabul etmeyerek 23 Aralık'ta Dimaşk'a girdiler. 27 Aralık'ta iki ordunun öncülerini arasındaki çatışmada Timur'un askerleri mağlûp oldu. Dimaşk yakınında Katanâ'daki muharebede Mısır kuvvetlerinin sol kanadı yenildi, sağ kanat ise dayandı. Timur, kendisinin metbû kabul edilmesini ve yanındaki bütün esirlere karşılık Berkuk zamanından beri Kahire'de tutuklu bulunan akrabası Atalmış'ın (Atılmış) iadesini istedi; ancak Ferec bu teklifi reddetti.

Timur'un Dimaşk'a girebilmek için her türlü çareye başvurduğu bu günlerde Ferec'in kötü idaresinden rahatsız olan bazı emîrlar Mısır'a dönerek yeni bir sultan seçmek istediler. Bunun üzerine Ferec Dimaşk'ı bırakıp Kahire'ye dönmek zorunda kaldı. Timur Dimaşk'ın ileri gelenlerini kandırarak şehre girdi ve halkın her şeyini elinden aldı. Ferec Kahire'de duruma hâkim olduktan sonra Timur'a